

УДК 316.6:005.336.2 616-051:316.356.2

DOI: <https://doi.org/10.31732/2707-9155-2019-34-135-143>

Поняття соціальної компетентності сімейного лікаря як різновиду його професійної компетентності

Лимар Л.В.

*кандидат психологічних наук,
доцент Навчально наукового центру неперервної професійної освіти
Інституту післядипломної освіти
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця,
проспект Перемоги, 34, м. Київ, 01601
тел. (097) 52-043-95, e-mail: lesyalymar@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9407-1066*

The notion of family doctor`s social competence as a kind of his professional competence

Lymar L.V.

*PhD in Psychology, Associate professor
of the Training Continuous Postgraduate Education Center,
Institute of Postgraduate Education
Bogomolets National medical university,
Peremogi aveny, 34, Kyiv, 01601
tel. (097) 52-043-95, e-mail: lesyalymar@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9407-1066*

Анотація. У статті досліджено поняття соціальної компетентності сімейного лікаря в контексті компетентнісного розвитку фахівця. Показано, що незважаючи на значну кількість вітчизняних та зарубіжних досліджень, присвячених вивченню соціальної компетентності різних професій, поняття соціальної компетентності сімейних лікарів досліджено недостатньо. Описано історичний розвиток поняття «професійна компетентність лікаря» та «соціальна компетентність лікаря». Визначено, що в зарубіжній літературі поняття «соціальної компетентності» часто ототожнюється з поняттям «соціальний інтелект», дослідження якого відсутні в українській психологічній літературі. Проаналізовані структури професійної та соціальної компетентностей та визначено поняття соціальної компетентності сімейного лікаря як сукупність знань, вмінь та навичок останнього, які забезпечують його ефективну професійну взаємодію у медичному оточенні, як з пацієнтами, так і іншими учасниками процесу лікування. Компетентнісно-орієнтоване навчання є базовим напрямком розвитку вищої освіти в Україні, зокрема

компетентнісне навчання лікарів, ефективність діяльності яких обумовлена рівнем сформованості у них професійної компетентності. Проведений аналіз та адаптація визначених структур соціальної компетентності різних фахівців дозволив виокремити наступні компоненти соціальної компетентності сімейного лікаря: культурну, етично-правову та індивідуальну. Автором виділено три базові компоненти соціальної компетентності сімейного лікаря: власне професійну, організаційну та соціальну. Показано, що корекція культурної та етично-правової компетентності має здійснюватися при навчанні лікарів та їх безперервному професійному розвитку, а індивідуальної компетентності – при вихованні майбутніх медиків та шляхом проведення корекційної психологічної роботи з сімейними лікарями (тренінги, семінари з практичними вправами по взаємодії, тощо). Автор вважає перспективним визначення структури соціальної компетентності сімейних лікарів та їх емпіричне дослідження, як у працюючих спеціалістів, так і у майбутніх медиків, з метою покращення якості медичної взаємодії.

Ключові слова: Соціальна компетентність, сімейний лікар, професійна компетентність, види компетентностей.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 23.

Annotation. Competency-based training is a new direction of Ukrainian High School methodics as the professionalism of a person is predisposed by his professional competency level. The paper is dedicated to the notion of family doctors social competence within the self-evolution of the professional, particularly regarding continuous interaction of a family doctor within the relative medical environment. The article contains historical description of the notion “professional competence of a doctor” and “social competence of a doctor”, family doctor particularly, tracing their origin. The author defines “professional competence” of a doctor as his readiness to perform his professional duties, predisposed for his knowledge, abilities and skills. As the notion of a specialist’s social competence is relatively new in Ukraine, the author has conducted the literature review, including both Ukrainian and foreign authors. The author analyzes professional and social competence structures, adapting existing social competence classifications regarding the family doctor specialization, offering the following subtypes of it: functional, intellectual, situative, cultural, ethical and the psychological one. Competency-oriented training is a basic area of development of higher education in Ukraine, in particular, the competence training of doctors, whose effectiveness is determined by the level of professional competence in them. The author distinguishes three components of the family doctor’s professional competence: his directly professional, management and social competence. The author defines social competence of a family doctor as combination of his knowledge, skills and abilities which a person may use interacting in the medical environment, stipulated for the existing medical standards and social norms generally and deontological principles in particular. Due to the literature analysis, within the social competence of a family doctor the author defines cultural, ethical and individual competences, the individual one is represented with psychological peculiarities of the person.

Keywords: social competence, family doctor, professional competency, competence classifications.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 23.

Постановка проблеми

Компетентнісно-орієнтоване навчання є базовим напрямком розвитку вищої освіти в Україні, зокрема компетентнісне навчання лікарів, ефектив-

ність діяльності яких обумовлена рівнем сформованості у них професійної компетентності. Реформування системи охорони здоров'я в першу чергу спрямоване на реформування системи первин-

ної допомоги населенню, яку надають сімейні лікарі. Зважаючи на соціальність даної професії внаслідок постійної взаємодії у медичному середовищі з родинними пацієнтами та колегами вторинної ланки, соціальна компетентність є надзвичайно важливою характеристикою сімейного лікаря. Відносна недостатність вивчення поняття соціальної компетентності українськими авторами, зокрема відносно соціальної компетентності сімейних лікарів, в контексті реформування первинної ланки медичної допомоги, представлені сімейними лікарями, в Україні, обумовила тему дослідження:

- *поняття соціальної компетентності сімейного лікаря як різновиду його професійної компетентності.*

Цілі статті: на підставі аналізу теоретичної літератури визначити поняття «компетентності», «професійної компетентності сімейного лікаря» та «соціальної компетентності сімейного лікаря».

Виклад основного матеріалу

Поняття «компетентнісний підхід» та власне термін «компетентність» були запроваджені R.White у 1958[1], але після публікації результатів дослідження D.McClelland «Тестування компетентності, а не інтелекту» у 1998 році [2] дане поняття набуло широкого поширення в контексті професійної компетентності, зокрема в Україні, після підписання Болонської декларації, згідно якої навчання у вищих навчальних закладах є компетентнісно-орієнтованим.

Дослідження, присвячені професійній компетентності лікарів, беруть початок у 1965 році, коли стаття M.Derbyshire «Що потрібно робити з некомпетентним лікарем?» сколихнула медичне суспільство, хоча вона містила здебільшого філософо-деонтологічні роздуми щодо поняття компетентності

лікаря[3]. Подальші дослідження професійної компетентності лікаря були присвячені таким спеціалізаціям як педіатрії (Burg et al., 1976)[4], профілактичної медицини (Segall et al., 1981)[5], та психіатрії (McLean & Fleming, 1978)[6]. Професійна компетентність лікаря досліджувалась в контексті професійного розвитку лікаря, так, згідно William B. Ventres [7], існують наступні стадії професійного розвитку лікаря: професійна компетентність, здатність працювати лікарем, відповідальність за власні дії лікаря, клінічні уміння та приналежність особи до професійного середовища.

В межах даного визначення особливо важливо визначити види професійної компетентності лікарів. Зважаючи на недостатню вивченість питання стосовно спеціалізації сімейного лікаря, проте, наявність широкого загалу робіт щодо професійної компетентності фахівців взагалі, автором було вирішено адаптувати деякі структури та характеристики власне щодо спеціалізації сімейного лікаря.

Згідно посадової інструкції сімейного лікаря[8], він, керуючись чинним законодавством України (тобто, незалежно від жодних факторів, як-то фінансового статусу пацієнта, його віросповідання чи расової приналежності), надає кваліфіковану медичну допомогу окремій особі та його родині, за потреби організовує консультації інших спеціалістів та госпіталізацію пацієнтів, проводить профілактичну роботу, організовує медико-соціальну й побутову допомогу самотнім, інвалідам, тощо; дотримується принципів медичної деонтології та надає консультативну допомогу сім'ям із питань: планування сім'ї, етики, психології, гігієни, соціальних аспектів сімейного життя, виховання дітей, підготовки їх до дитячих дошкільних закладів, шкіл та профорієн-

тації. Оразу варто зазначити, що спеціалізація сімейного лікаря є високо соціально-спрямованою, бо обумовлює необхідність постійної взаємодії з родинами пацієнтів(навіть не з одним пацієнтом), та з іншими спеціалістами медичної професії в межах медичного середовища [9].

Отже, адаптувавши структуру професійної компетентності В.Ю. Кричевського [10], можливо виокремити наступні підвиди професійної компетентності сімейного лікаря:

- *функціональну* (фахові знання та навички спеціаліста, у випадку сімейного лікаря – теоретичні та клінічні знання медичних наук та навички практичного застосування даних знань при постановці діагнозу та процедурі лікування хворих). Варто зазначити, що у зв'язку з тим, що сімейні лікарі становлять первинну ланку надання медичної допомоги, до даної спеціалізації вимоги щодо мультипредметності знань медицини високі як до жодної іншої спеціальності.

- *інтелектуальну*, представлену уміннями критичного мислення, зокрема у випадку сімейного лікаря – професійного мислення, умінь аналізу та синтезу інформації щодо симптоматики, скарг, діагностичних процедур, розвитку захворювання та результативності терапії;

- *ситуативну*, представлену уміннями адаптуватися та приймати рішення в залежності від обставин, що включає як динаміку стану пацієнта та рішення щодо діагностичних процедур та лікувальних маніпуляцій, так і ситуативність рішень при взаємодії з іншими учасниками медичного середовища;

- *соціальну*, представлену уміннями та навичками ефективної взаємодії в медичному професійному середовищі, що включає взаємодію з пацієнтом та його рідними, взаємодію з іншим ме-

дичним персоналом та керівництвом та взаємодію у медичному середовищі та приналежність до нього на загальному рівні;

Адаптувавши класифікацію підвидів професійної компетентності І. Зимньої [11], можливо виокремити наступні складові підвиди професійної компетентності сімейного лікаря: *мотиваційну* (мотивація до професійної діяльності, вибір професії), *поведінкову* (стратегії поведінки лікаря), *когнітивну* (сформована система медичних знань), *ціннісну* (базові та другорядні цінності в житті лікаря, місце роботи і ієрархії цінностей, які, в цілому, зумовлюють мотивацію вибору професії) та *емоційну* (навички саморегуляції та самоконтролю) компоненти. Є.Ф. Тріфонов виділяє такі компоненти професійної компетентності [12], які цілком можливо виокремлювати в структурі професійної компетентності сімейного лікаря: *духовну* (рівень духовності лікаря, який відображає систему цінностей та життєвих настанов, те, як власне він діє), *психічну* (індивідуальні психологічні особливості, що стосуються його мислення, пам'яті, уваги та уяви, а також темпераменту, афіліації тощо), *фізичну* (фізичне здоров'я, витривалість та силові параметри), *інтелектуальну* (професійний інтелект та загальний рівень інтелекту лікаря), *технологічну* (яка стосується власне виконання лікарем його професійних обов'язків, вміння та навички діяльності) та *соціальну* (вміння та навички взаємодії у суспільстві, зокрема в медичному мікросуспільстві). А. Деркач [13] звужує структуру професійної компетентності до *професіологічної* компетентності (у випадку сімейного лікаря, за нашою адаптацією – власне фахові знання, уміння та навички лікаря), *професійно-правової* (знання законодавчих особливостей професії, нормативів та правових актів,

які регулюють діяльність сімейного лікаря), *соціальної* (взаємодія сімейного лікаря у медичному середовищі, зокрема з пацієнтами) та *комунікативної* (яка включає вміння та навички спілкування з пацієнтами, їх родичами, а також медичним персоналом). Авторська адаптація класифікації Є.Зеєра [14] надає можливість виокремити наступні підвиди компетентності сімейних лікарів: *соціально-правову* (особливості взаємодії в межах медичного середовища, з урахуванням законодавчого регулювання, сімейний лікар має знати свої права та обов'язки, а також права та обов'язки пацієнта), *спеціальну* (власне фахову компетентність сімейного лікаря), *персональну* (зумовлену індивідуальними особливостями сімейного лікаря, його психічною структурою), а також *аутокомпетентність*.

Отже, проведений аналіз літератури та власний досвід автора викладання у медичному ВНЗ та взаємодії з медичними працівниками дозволив структурувати загальні класифікації професійних компетентностей та виокремити наступні професійні компетентності сімейного лікаря:

- професійну (когнітивну), яка включає необхідні знання теоретичних та клінічних медичних дисциплін, а також сфери їх застосування;

- організаційну, яка включає вміння та навички практичної діяльності сімейного лікаря, та здатність їх практично застосовувати, організацію власної діяльності, робочого часу, взаємодії при роботі, тощо;

- соціальну компетентність, яка включає організацію сімейним лікарем взаємодії в медичному середовищі, з пацієнтами, їх рідними, з іншими медичними спеціалістами, з урахуванням існуючих соціально-етичних стандартів.

Поняття соціальної компетентності, або ж соціального інтелекту лікаря на-

разі недостатньо вивчене українськими науковцями, проте в контексті спеціалізації власне сімейного лікаря дане питання є особливо актуальним. Взагалі, поняття соціальної компетентності було досліджено українськими науковцями, проте наразі, у зв'язку зі стрімкими змінами системи охорони здоров'я та реформуванням роботи сімейних лікарів, ще немає досліджень соціальної компетентності сімейних лікарів. В.А. Ковальчук [15] визначає соціальну компетентність як «здатність особистості орієнтуватися у різних життєвих ситуаціях, жити й ефективно працювати у суспільстві з ринковою економікою на основі сучасної базової методологічної, світоглядної, духовної, моральної, інформаційної культури».

Часто ототожнюються поняття «соціальна компетентність» та «соціальний інтелект»: знання особи про способи взаємодії у суспільстві та здатність правильно інтерпретувати поведінку інших осіб, та власна стратегія взаємодії, обрана з урахуванням цього знання. В межах соціальної компетентності лікарів визначають: соціальний інтелект лікаря, а також мотивацію лікаря. Іноземними авторами соціальна компетентність розглядається як комплекс умінь та навичок, який дозволяє їм здійснювати професійну діяльність, проте даний комплекс різними авторами розглядається з різних точок зору. Згідно Matczak [16], є наступні підвиди соціальних компетентностей: компетентність при близькому спілкуванні (довіра, встановлення контакту, очікування від другої сторони, здатність вислуховувати та підтримувати), компетентність асертивності та компетентність при соціальному спілкуванні з іншими людьми(вміння само презентації та реакція на критику).

В межах визначення соціальної компетентності як характеристики фахівця, який має взаємодіяти з соціумом, а саме

– з його конкретними представниками, представлені роботи І. Зарубінської [17], (соціальна компетентність особи з вищою освітою взагалі, без деталізації ОКК та соціальна компетентність економістів), Н. Бобрич (формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів) [18], та роботи, присвячені соціальній компетентності медиків, в основному роботи іноземних науковців: Nezu A (досліджено значення соціальної компетентності медика при клінічному втручанні) [19], Bryl N. et al. (досліджував вплив ступеню розвитку соціальної компетентності лікаря на результат лікування ортопедичних хворих) [20], Loignon C. (досліджено соціальну компетентність лікарів, які працюють з бідним населенням) [21], Reimann J. O. (досліджено соціальну компетентність лікарів, які працюють з мексиканцями) [22].

Соціальну компетентність сімейного лікаря можливо визначити як *сукупність знань, вмінь та навичок, які фахівець має застосовувати при взаємодії у медичному середовищі, обумовлених існуючими стандартами та нормами соціальної поведінки в цілому та деонтологічно-правовими стандартами щодо сімейного лікаря зокрема*. Адаптувавши класифікацію підвидів соціальної компетентності А.В. Кузьміна [23], ми виокремили в межах соціальної компетентності сімейного лікаря наступні підвиди:

- спеціальну компетентність сімейного лікаря (клінічні знання, уміння та навички фахівця; організаційну компетентність (уміння та навички успішної організації процесу лікування, взаємодії з пацієнтами та колегами, планування роботи; соціально-психологічну компетентність (знання, уміння та навички ефективної продуктивної взаємодії з колегами та пацієнтами); диференціально-психологічну компетентність (уміння

визначати психологічні особливості особи, з якою лікар взаємодіє та обирати оптимальні стратегії та способи взаємодії з урахуванням цих особливостей); аутопсихологічну компетентність (уміння та навички самомоніторингу та самокорекції, постійна саморефлексія, аналіз помилок та корекція способів поведінки). В межах загальної соціальної компетентності сімейного лікаря, проаналізувавши та узагальнивши існуючі погляди на соціальну компетентність лікарів та особливості роботи сімейних лікарів, можливо визначити наступні види соціальної компетентності:

- культурна компетентність сімейного лікаря, яка включає інтелектуальний розвиток лікаря, та взаємодію із різними прошарками суспільства відповідно до наявних знань (повага до різних культур, наприклад, коли сімейний лікар прописує певну дієту, а пацієнт через релігійні переконання в цей період не може споживати певні продукти);

- етично-правова компетентність сімейного лікаря, яка визначається комплексом нормативних документів, посадовою інструкцією, де чітко зазначені права та обов'язки кожної зі сторін медичної взаємодії, а також відповідність дій медика етично-деонтологічним принципам.

- індивідуальна соціальна компетентність сімейного лікаря, обумовлена особливостями його темпераменту, навичками самоконтролю та саморегуляції, стилем спілкування, стратегіями подолання конфліктних ситуацій. Останній підвид соціальної компетентності визначає ефективність проявлення інших, відтак, може коригуватися за потреби.

Висновки та перспективи дослідження

Численна кількість досліджень українських та зарубіжних науковців присвячені поняттю професійної компе-

тентності, зокрема лікарів, деякі автори досліджували соціальну компетентність лікарів, існує обмежена кількість досліджень соціальної компетентності сімейних лікарів. Соціальна компетентність сімейного лікаря різновидом його професійної компетентності. В цілому, в структурі професійної компетентності сімейного лікаря можливо визначити три компоненти: його професійну, організаційну та соціальну компетентність. Власне соціальну компетентність сімейного лікаря можливо визначити як *сукупність знань, вмінь та навичок, які фахівець має застосовувати при взаємодії у медичному середовищі, обумовлених існуючими стандартами та нормами соціальної поведінки в цілому та деонтологічно-правовими стандартами щодо сімейного лікаря зокрема*. В межах підвиду соціальної компетент-

ності сімейного лікаря було виокремлено наступні під компоненти: культурну, етично-правову та індивідуальну компетентність. Корекція культурної та етично-правової компетентності має здійснюватися при навчанні лікарів та їх безперервному професійному розвитку, щодо індивідуальної компетентності, яка представлена індивідуальними психологічними характеристиками особистості, її корекція має здійснюватися при вихованні майбутніх медиків та шляхом проведення колекційної психологічної роботи з сімейними лікарями (тренінги, семінари з практичними вправами по взаємодії, тощо). Вважаємо перспективним визначення структури соціальної компетентності сімейних лікарів та їх емпіричне дослідження, як у працюючих спеціалістів, так і у майбутніх медиків.

Література

1. White R. W. (1959), "Motivation reconsidered: The concept of competence", *Psychological Review*, Vol.66(5), pp.297-333.
2. McClelland, D. C. (1998), "Identifying competencies with behavioral-event interviews", *Psychological science*, Vol. 9(5), pp. 331-339
3. Derbyshire, R. C. (1965), "What should the profession do about the incompetent physician?", *JAMA*, vol. 194 (12), pp. 1287-1290.
4. Burg, F. D and Lloyd, J. S and Templeton, B. (1982), "Competence in medicine", *Medical Teacher*, vol. 4 (2), pp. 60-64.
5. Segall, A. and Barker, W. H. and Cobb, S. and Jackson, G. and Noren, J. and Shindell, S. and Ericsson, S. (1981), "Development of a competency-based approach to teaching preventive medicine", *Preventive medicine*, vol. 10(6), pp. 726-735.
6. Mclean, P. and Fleming, J. (1978), "Evaluation of clinical competence in psychiatry", *Royal College Examination*.
7. Ventres, W. B. (2014), *Becoming a Doctor: One Physician's Journey Beyond Competence*. *Journal of graduate medical education*, vol. 6(4), pp. 631-633.
8. Посадова інструкція сімейного лікаря URL: <https://www.medsprava.com.ua/article/1412-posadova-nstruktsiya-smeynogo-lkaryu> (дата звернення 15.10.2018)
9. Набув чинності закон про мед реформу URL: <http://moz.gov.ua/article/news/nabuv-chinnosti-zakon-pro-medreformu> (дата звернення 15.10.2018)
10. Кричевский В. Ю. Профессиограмма директора школы. Проблемы повышения квалификации руководителей школ. М.осква: Педагогика, 1987. 120 с.
11. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Эксперимент и инновации в школе*, 2009. №. 2. С. 7-14.
12. Трифонов Е. В. Психофизиология профессиональной деятельности: Словарь. Спб, 1996. 320 с.
13. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала. *Серия Психологи Отечества*. Москва, Моск. Психол.-соц. Институт, 2004. 70 с.

14. Зеер Е. Ф. Психология профессий. Москва: Академия. 2006. 240 с.
15. Ковальчук В.А.. Соціальна компетентність вчителя як складова професійно-педагогічної компетентності. *Соціалізація особистості: Збірник наукових праць / за заг. ред. проф. А.Й. Капської*. Том XVIII. Київ: Логос. 2002. С.70-76.
16. Matczak A. Kwestionariusz kompetencji społecznych / A.Matczak // Podręcznik. 2nd ed. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP. 2012.
17. Зарубінська І. Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю.: автореферат дис. на здобуття канд. пед. наук: 13.00.04, Київ. 2011. 39 с.
18. Бойчук П. М. и др. Модель формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. №. 1. с. 35-44.
19. Nezu, A. M. (2004), "Problem solving and behavior therapy revisited", *Behavior therapy*, vol. 35(1), pp. 1-33.
20. Bryl, N. and Horst-Sikorska, W. and Ignaszak-Szczepaniak, M. And Marcinkowska, M. and Michalak, M., and Sewerynek, E. (2012), "Influence of social competence of physicians on patient compliance with osteoporosis medications – a study on Polish postmenopausal women", *Ginekologia polska*, Vol. 83(7), pp. 511–517.
21. Loignon, C. and Haggerty, J. L and Fortin, M. and Bedos, C. P. and Allen, D. and Barbeau, D. (2010), "Physicians' social competence in the provision of care to persons living in poverty: research protocol", *BMC health services research*, vol. 10(1), pp. 79.
22. Reimann, J. O. and Talavera, G. A. and Salmon, M. and Nuñez, J. A. and Velasquez, R. J. (2004), "Cultural competence among physicians treating Mexican Americans who have diabetes: A structural model", *Social Science & Medicine*, vol. 59(11), pp. 2195-2.
23. Кузьмин Алексей Владимирович. Социально-культурная профилактика экстремизма в молодежной среде: дис. ... канд. пед наук: 13.00.05 / Тамбовский государственный университет им. Г.Р. Державина. Тамбов, 2014. 426 с.

Reference

1. White R. W. (1959), "Motivation reconsidered: The concept of competence", *Psychological Review*, Vol.66(5), pp.297–333.
2. McClelland, D. C. (1998), "Identifying competencies with behavioral-event interviews", *Psychological science*, Vol. 9(5), pp. 331-339
3. Derbyshire, R. C. (1965), "What should the profession do about the incompetent physician?", *JAMA*, vol. 194 (12), pp. 1287-1290.
4. Burg, F. D and Lloyd, J. S and Templeton, B. (1982), "Competence in medicine", *Medical Teacher*, vol. 4 (2), pp. 60-64.
5. Segall, A. and Barker, W. H. and Cobb, S. and Jackson, G. and Noren, J. and Shindell, S. and Ericsson, S. (1981), "Development of a competency-based approach to teaching preventive medicine", *Preventive medicine*, vol. 10(6), pp. 726-735.
6. Mclean, P. and Fleming, J. (1978), "Evaluation of clinical competence in psychiatry", *Royal College Examination*.
7. Ventres, W. B. (2014), Becoming a Doctor: One Physician's Journey Beyond Competence. *Journal of graduate medical education*, vol. 6(4), pp. 631-633.
8. "Professional instruction of the family doctor", (2018). Retrieved from: <https://www.medsprava.com.ua/article/1412-posadova-nstruktsya-smeynogo-lkarya>. (Accessed 15 October 2018)
9. The official site of Ministry of Health, (2018), "The medical reform law has come in power". Retrieved from: <http://moz.gov.ua/article/news/nabuv-chinnosti-zakon-pro-medreformu>. (Accessed 15 October 2018)
10. Krichevskij, V. Ju. (1987). Professiogramma direktora shkoly(Professiogram of a school head master). Problemy povysheniya kvalifikacii rukovoditelej shkoly(Issues of school head masters professional actualization). M.: pedagogika, 67.
11. Zimnjaja, I. A. (2009), "Key competences – a new paradigm of education", *Jeksperiment i innovacii v shkole*, vol. 2, pp.7-14.

12. Trifonov, E. V. (1996), *Psihofiziologija professional'noj dejatel'nosti* [Psychophysiology of professional activity], Sunkt Peterburg, Russia.
13. Derkach, A. A. (2004), *Akmeologicheskie osnovy razvitija professional* [Acmeological bases of professional actualization], Moscow, Russia
14. Zeer, E. F. (2006), *Psihologija professij: Ucheb. posobie dlja studentov vuzov* [Profession psychology: study guide for students], Moscow, Russia
15. Kovalchuk, V. A. (2002), "Social competence of the teacher as a component of professional and pedagogical competence", *Sotsializatsiia osobystosti: Zbirnyk naukovykh prats*, Vol. 18, pp. 70-76.
16. Matczak, A. (2007). Kwestionariusz kompetencji społecznych, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
17. Zarubinska, I. B. (2011), "Theoretical and methodical bases of shaping the social competence in economic students", Abstract of Ph.D dissertation, Theory and methodology of professional education, National Pedagogical University, Kyiv, Ukraine.
18. Boichuk, P. M. and Boichuk, P. M. and Borbych, N. V. and Borbych, N. V. (2013), "Model of shaping social competence of pedagogical school students", *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*, vol. 1, pp. 35-44.
19. Nezu, A. M. (2004). Problem solving and behavior therapy revisited. *Behavior therapy*, 35(1), 1-33.
20. Bryl, N. and Horst-Sikorska, W. and Ignaszak-Szczepaniak, M. And Marcinkowska, M. and Michalak, M., and Sewerynek, E. (2012), "Influence of social competence of physicians on patient compliance with osteoporosis medications – a study on Polish postmenopausal women", *Ginekologia polska*, Vol. 83(7), pp. 511–517.
21. Loignon, C. and Haggerty, J. L and Fortin, M. and Bedos, C. P. and Allen, D. and Barbeau, D. (2010), "Physicians' social competence in the provision of care to persons living in poverty: research protocol", *BMC health services research*, vol. 10(1), pp. 79.
22. Reimann, J. O. and Talavera, G. A. and Salmon, M. and Nuñez, J. A. and Velasquez, R. J. (2004), "Cultural competence among physicians treating Mexican Americans who have diabetes: A structural model", *Social Science & Medicine*, vol. 59(11), pp. 2195-2.
23. Kuz'min, A. V. (2012), "Social-cultural prevention of extremism in youth environment", Abstract of Ph.D dissertation, Methodology and organization of socio-cultural activities, Tambov State University, Tambov, Russia.

Стаття надійшла до редакції 2.01.2019 року